

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

איזה ממזר חי ואיזה לא חי ואיזה חי עד ג' דורות

איתא בגמרא ביבמות (עח:): שאלו את רבי אליעזר, ממזרת לאחר עשרה דרי מהו. ושורש השאלה, שבפסוק לגבי עמוני ומואבי כתוב (דברים כג ד) 'גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם', ואילו לגבי ממזר כתוב (שם פסוק ג) 'גם דור עשירי לא יבוא לו בקהל השם', ואילו 'עד עולם' לא נאמר. והנידון הוא, כיון שמחד יש ללמוד בג"ש 'עשירי-עשירי' מעמוני ומואבי שעשר דורות לאו דוקא, והאיסור הוא עד עולם, אך מאידך אם נלמד מעמוני ומואבי הלא שם אין האיסור אלא על הזכרים ולא על הנקבות. ויש להסתפק אם אומרים 'דון מינה ומינה' [- שהלימוד הוא לכל דבר] או 'דון מינה ואוקי באתרא' [- ולמדים רק לענין זה שהאיסור עד עולם, אך פרטי האיסור אם חל גם על הנקבות, זאת דנים לפי המבואר בדיני ממזר].

על שאלה זו השיב רבי אליעזר: מי יתן לי דור שלישי ואטהרנו. ופירש רש"י: כלומר, דבר שאי אפשר הוא. ומסיקה הגמרא: אלמא קסבר ממזרא לא חיי, וכן אמר רב הונא ממזרא לא חיי.

על דעה זו שממזר אינו חי מקשה הגמרא מדברי המשנה: ממזרין אסורין ואיסורן איסור עולם - הרי מפורש הממזר חי ולכך מבואר במשנה שאיסורו איסור עולם גם אחר כמה דורות. והגמרא מביאה את יישובו של רבי זירא בשם רב יהודה, שאכן יש כמה דרגות בענין זה: ממזר ידוע - חי, ממזר שאינו ידוע - לא חי, וממזר שידוע ואינו ידוע - עד שלש דורות חי ואילו אחר שלש דורות שוב אינו חי.

ומביאה הגמרא מעשה בשכנו של רבי אמי שהיה ממזר והכריז עליו רבי אמי שהוא ממזר ופסול לבוא בקהל, והיה אותו שכן בוכה והולך. אמר לו רבי אמי: חיים נתתי לך. דהיינו שכיון שממזר לא חי, והיינו דוקא בממזר שאינו ידוע, נמצא שרב אמי הסיר מעל שכנו את סכנת המיתה שריחפה עליו.

קושיית המהרש"א מדוע לא הקשתה הגמ' מהמפורש בפסוק שיש לממזר דור עשירי

על קושיית הגמרא מדברי המשנה 'ממזרין אסורין ואיסורן איסור עולם', הקשה המהרש"א שהרי בשלב זה לא נחתה הגמרא לחילוק שבין ממזר ידוע לשאינו ידוע, ואם כן מדוע הוצרכה להקשות מהמשנה ולא הקשתה מהפסוק, בו מפורש ש'גם דור עשירי לא יבוא לו בקהל השם' - הרי שממזר חי יותר מג' דורות. ויישב המהרש"א שבפסוק אינו מפורש שגם ממזרת אסורה, וכמו שהקשה דואג (עו:): אלא מעתה ממזר ולא ממזרת, ואילו השאלה שנשאל רבי אליעזר היתה על ממזרת לאחר עשרה דרי, ולכן נח היה לגמרא להקשות מהמשנה העוסקת בסופה גם בנקבות ואעפ"כ מפורש בה שאיסור ממזר הוא איסור עולם.

ובספר ישרש יעקב תמה על יישוב המהרש"א, שהרי כלפי הסברא אם ממזר חי או לא חי והחשש שמא יטמע בקהל ישראל, אין סברא לחלק בין זכרים לנקבות, ומדוע לא יכולה היתה הגמרא להקשות מהפסוק - אפילו אם עוסק בזכרים - שמוכח ממנו שממזר חי גם אחר ג' דורות.

ולכן יישב באופן אחר, שבודאי גם בהו"א נחתה הגמרא לחילוק זה שממזר ידוע חי כיון שאין חשש שיבואו להטמע בו, אלא שסברה הגמרא שרבי אליעזר העוסק בדבריו בממזרת, סבירא ליה שבממזרת דוקא אין לחלק בין ממזרת ידועה לשאינה ידועה. כי מאחר וממזרת יש מקום לטעות בה ולהכשירה לבוא בקהל מכח דרשת דואג 'ממזר - ולא ממזרת', ממילא יש לחשוש שיטמעו בה אף בממזרת ידועה. והבינה הגמרא שלכן סובר רבי אליעזר שממזרת לעולם אינה חיה אף לא בממזרת ידועה, ולכן הקשתה הגמרא דוקא מדברי המשנה שבה מבואר שגם ממזרת אסורה עד עשר דורות ומוכח שחיה גם אחר ג' דורות.

פלפולו של החנוכת התורה ביישוב קושיית המהרש"א

יישוב אחר כתב בחנוכת התורה מרבי העשיל (פרשת כי תצא אות קנח) בדרך פלפול. לדבריו, לא הקשתה הגמרא מכח הפסוק שכן ידעה המקשן שיש לתרץ כדברי התרצן ולחלק בין ממזר ידוע לשאינו ידוע, ולהעמיד הפסוק בממזר ידוע שחי גם עד עשרה דורות. ולכך הקשה המקשן דוקא מדברי המשנה, שכן בדברי המשנה יש להקשות מדוע שינה התנא לשון הפסוק 'גם דור עשירי' וכתב 'ואיסורן איסור עולם'. ולכאורה בא להורות שלא נטעה לומר שהאיסור הוא רק עד דור עשירי ותו לא, ועל כך כתב שאיסורן איסור עולם. אלא שעדיין הוקשה למקשן, למה הוצרך התנא לפרש דבר זה הלא עד כמה שיהיה חשש שמא יבואו להתירו לאחר עשרה דורות - אם כן ממזר זה אפשר שתבוא תקלה על ידו, ואם כן הרי הוא כממזר שאינו ידוע שאינו חי. כי מה החילוק בין ממזר שאינו ידוע שאינו חי מחמת החשש שיטמע, ובין ממזר ידוע אחר דור עשירי אילו לא היה מפורש שהאיסור הוא איסור עולם. ולכן הוציא המקשן מכח דברי המשנה שאין כל חילוק בין ממזר ידוע לממזר שאינו ידוע ושניהם חיים, ולכן הוצרך התנא לפרש שהאיסור הוא עד עולם שלא יבואו להתירו לאחר עשרה דורות. וממילא נסתרו דברי רבי אליעזר מדברי המשנה דוקא ולא מדברי הפסוק.

ואמנם התרצן יישב שבאמת לעולם התנא שבמשנתנו סבר לחילוק זה שבין ממזר ידוע לממזר שאינו ידוע, ובאמת לא חשש כלל שיטמע הממזר אחר עשרה דורות אם לא נפרש שהאיסור הוא איסור עולם - שהרי עד כמה שלא נפרש כן ויהיה חשש שיטמע בקהל ישראל, אחת דתו להמית. אלא מה שהתנא פירש שאיסור ממזר הוא עד עולם הוא כדי למנוע עצם הדבר שימות הממזר, שכן אחר שפירש שאיסורו לעולם לא יבוא להטמע בקהל ישראל גם אחר עשרה דורות, משא"כ אם היה נוקט התנא לשון הקרא 'דור עשירי' היו טועים והיה צורך להמית את זרע הממזר קודם דור עשירי.

ממזר

לא חי

יום שלישי כג אייר

יבמות דף עח

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

וכיון שחידש התרצן שחכמים חשו לחייו של הממזר עד ששינו לשון הקרא כדי שלא יבואו לידי טעות שמחמתה יתקצרו חיי הממזר, הביא על כך ראייה מהמעשה בשכנו של רבי אמי שהכריז עליו שהוא ממזר ואף שבלאו הכי אין חשש כיון שימות, וכפי שאמר לו 'חיים נתתי לך' - אלא על כרחך שחסים אנו על חיי הממזר, וא"כ יש לומר שאף התנא במשנתו מטעם זה פירש כן, אך באמת ממזר שאינו ידוע שיש חשש שיטמע בקהל - אינו חי.

דעת הירושלמי שאינו חי ל' יום וקושיית השער המלך איך מוכח דין רוב ממכה אביו

והנה בדברי הגמרא ביבמות מבואר למסקנא שממזר שאינו ידוע אינו חי, וממזר ידוע חי, וממזר ידוע ולא ידוע - חי עד ג' דורות, ולא נתפרש גבי ממזר שאינו ידוע מה שיעור חייו ומתי בודאי ימות. ובירושלמי (יבמות פ"ח ה"ג) מבואר שאינו חי יותר משלושים יום, וכך איתא שם: ר' זעירה כד סלק להבא שמע קלין קריין ממזרתא וממזרתא [- שמע קול שמכנים איש ואשה שהם ממזרים], אמר לון מהו כן, הא אזילא היא דרב הונא [- דבר זה סותר לדברי רב הונא]. דרב הונא אמר אין ממזר חי יותר משלושים יום. אמר ליה רבי יעקב בר אחא, עמך הייתי כד אמר רבי בא, רב הונא בשם רב, אין ממזר חי יותר משלושים יום. אימתי, בזמן שאינו מפורסם, הא אם היה מפורסם חי הוא.

ובשער המלך (טומאת מת פ"ט ה"ב) הביא מה ששמע מקשים על דברי הגמרא בחולין (יא:): המביאה ראייה שהולכים אחר הרוב מדין מכה אביו, שאף שאפשר שזינתה אמו מכל מקום הולכים אחר הרוב ואמרינן שהוא בן לאביו. ולכאורה קשה שהרי בגמרא ביבמות מבואר שממזר לא חי, ובירושלמי מבואר דהיינו שלושים יום. ואם כן מה ראיית הגמרא ממכה אביו, הרי ודאי שבן זה אינו ממזר, כי אם היה ממזר שאינו ידוע היה לו למות בתוך שלושים יום.

ושוב כתב השער המלך ששמע אומרים דאיתא בילקוט שהמבואר בגמרא שממזר אינו חי, היינו מנביאים ואילך, שהתפללו שלא יחיה כדי שלא יתערבו ממזרים בישראל. ולפי זה כתב השעה"מ שסרה הקושיא שכן יש להביא ראייה מהדין המפורש בכתוב שמכה אביו מת, וקודם שהתפללו הנביאים היו ממזרים חיים ומדוע לא נחוש שמא ממזר הוא, אלא על כרחך שהולכים אחר הרוב.

יישוב רבי יוסף שאול נתנזון לקו' המהרש"א על פי דברי הילקוט שהביא השעה"מ

ובהגהות רבי יוסף שאול נתנזון (על השעה"מ שם) כתב, שעל פי דברי הילקוט שהביא השער המלך התיישרה קושיית המהרש"א, מדוע הקשתה הגמרא על דברי רבי אליעזר מכח המשנה ולא מכח הפסוק, בו מפורש שגם דור עשירי לא יבוא לו בקהל. שכן הפסוק נוגע אף קודם שהתפללו הנביאים, ובאותה שעה היו ממזרים חיים ושפיר יש לצוות שדור עשירי לא יבוא בקהל, משא"כ אחר שהתפללו הנביאים וממזר לא חי, שוב אין לדון על ממזרת אחר עשרה דורות. ולכן הקשתה הגמרא דוקא מדברי המשנה, השנויה אחר תפילת הנביאים, ואעפ"כ מבואר בה שאיסורן איסור עולם ומוכח שממזר חי.

ואמנם מה שכתב השער המלך שכך אומרים דאיתא בילקוט כבר העיר על כך החיד"א בספרו פתח עינים (יבמות שם) וכתב: זה למעלה מארבעים שנה ששמעתי מהחכם השלם החסיד כמהר"ר דוד חזן זלה"ה שהרב כמהר"ר אליהו הכהן זלה"ה בעל שבט מוסר תירץ שראה הוא במדרש רז"ל דהא דממזר לא חי הוא מימות עזרא ואילך, כי עזרא ובית דינו התפללו שלא יהיו הממזרים כדי שלא יטמעו בישראל [והיינו כיישוב הגרי"ש נתנזון על קושיית המהרש"א] - וכמדומה שאמר שמצא כן במדרש כתב יד, וזהו השמועה ששמע הרב שער המלך בהלכות טומאת מת, עכ"ל החיד"א.

ביאור הערוך לנר שיש שני מיני ממזר שאינו ידוע האחד מותר וחי והשני אסור ומת

ובערוך לנר (שם) הקשה לדברי הירושלמי שאינו חי יותר משלושים יום, אם כן איך אמרינן בגמרא בקידושין (עג.) שממזר מותר בשתוקית כיון שבקהל ודאי הוא דלא יבוא ולא בקהל ספק, הלא לכאורה ודאי כשרה היא, כי אילו היתה ממזרת לא היתה חיה שלושים יום. ויישב הערוך לנר שיש שני מיני ממזר שאינו ידוע, א' ממזר שמן הדין הוא ממזר, כגון שיש עדים שהוא ממזר רק שהדבר לא נודע, וממזר כזה כיון שהוא אסור לבוא בקהל לכן אינו חי כדי שלא יטמע. ב' ממזר שאינו ידוע כלל ואף מצד ההלכה מותר לבוא בקהל כיון שהוא ספק ממזר המותר, וממזר כזה חי כיון שאין בו חשש שמא יטמע כיון שאכן מותר הוא לבוא בקהל אליבא דהלכתא.

ולפי זה יישב הערוך לנר גם את קושיית השער המלך, כי הגמרא במסכת חולין הוכיחה שהולכים אחר הרוב מדין מכה אביו, מכך שלא חיישינן שמא בן זה אינו מאביו אלא אמו זינתה, והטעם שהוא חי אף שהוא ממזר שאינו ידוע, הוא משום שהוא כלל אינו ידוע והוא ספק ממזר המותר לבוא בקהל ואין טעם שימות כיון שמותר לו להיטמע בקהל.

ביאור התו"ת בדברי המדרש רבה שאחת לס' שנה הקב"ה מכלה את הממזרים

ובמדרש רבה (נשא ט) מובא שאחת לשישים שנה הקב"ה מביא דבר לעולם ומכלה את הממזרים. ולכאורה צריך ביאור כי אם הוא ממזר ידוע הרי מבואר בסוגיין שחי, ואם ממזר שאינו ידוע אינו חי, וממזר שידוע ואינו ידוע חי עד ג' דורות, ומהו ענין שישים שנה המבואר במדרש.

ובספר תוספת ברכה לבעל התורה תמימה (דברים כג ג) הקשה לשם מה נעשה דבר זה, שהרי בפשוטו הוא כדי שלא יטמעו הממזרים בישראל, אך אחת לשישים שנה לכאורה אין בכך די כדי למנוע תערובת זו. וכתב לבאר על פי דברי הגמרא בכתובות (כ:): שעדות נשכחת אחר שישים שנה. וכתב בספר יוסף תואר (סימן כא) לפי זה שדברי המדרש אכן עוסקים בממזר ידוע, ומבואר במדרש שאף שבסוגיין כתוב שממזר ידוע חי היינו שאינו מת אחר ג' דורות אך אכן אחת לס' שנה ימות.

"שוב כתב

השער

המלך,

שמע

אומרים

דאיתא

בילקוט

שממזר

אינו חי רק

מנביאים

ואילך,

שהתפללו

שלא יחיה

כדי שלא

יתערבו

ממזרים

בישראל"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

תודה רבה!